

Елена НАЛБАНТОВА

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, България

БЪЛГАРСКИ АВТОРИ ОТ ТАВРИЯ

Elena NALBANTOVA

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

BULGARIAN AUTHORS FROM TAVRIA

The object of observation is the literature created in Bulgarian by representatives of our historical diaspora in Tavria. It is described as series of three episodes, the emergence of which became possible after changes in the political context. The considered creative manifestations are from the time of the Russian Empire, from the 30s of the XX century and from the most recent time. Specific observations on the prose, published between 1932 and 1940, are made for the first time thanks to my collaboration with the Bulgarian from Chisinau Elena Raceeva. Despite the indisputable manifestations of creative talent, for the most part Taurian Bulgarian literature is an illustration of circumstances, rather than of creative potential.

Ключови думи: Таврия, приазовски българи, книжнина, поезия, проза.

Keywords: Tavria, Azov Bulgarians, literature, poetry, prose.

Таврия е историко-географска област, която обхваща п-в Крим и Северното Приазовие. В двата района живеят потомци на български бежанци, наричани с общото наименование таврийски, но също приазовски и кримски¹ (Грек, Червенков 1993). Книжовните прояви на историческата ни диаспора върху териториите на бившата Руска империя могат да бъдат описани като епизоди, зависими от политическия контекст. Това ясно се вижда и от случая с книжнината, създавана на български език в Северното Приазовие.

¹ През пролетта на 1944 г. цялата общност от 12 500 кримски българи заедно с кримските татари, гърци и арменци биват насилствено депортирани в Централна Азия и Сибир. Мнозина загиват още по време на пътуването. Според официалната статистика днес в Крим живеят по-малко от две хиляди българи.

Общността на приазовските българи се оформя в началото на 60-те години на XIX в., когато след Кримската война (1853-1856) Южна Бесарабия попада в пределите на Молдовското княжество, скоро станало част от Обединеното княжество Влашко и Молдова. Няколко десетки хиляди от българите, установили се компактно в Бесарабия след предходните две руско-турски войни (1806–1812, 1828–1829), отново избират пътя на беженарството и са заселени в степите на север от Азовско море. В тогавашните Бердянски, Мелитополски и Днепровски уезд на Таврическа губерния те основават 41 селища, образувачи „българска Таврия“. В резултат на пословичното си трудолюбие скоро българите превръщат „тоя край на обширна Русия в земеделско отношение [да] не стои по-долу от Америка“ (Греков 1990: 299).

По отношение на културното им развитие обаче българските преселници както в Северна Бесарабия, така и в Таврия се сблъскват с „установената [асимиляторска] учебно-възпитателна система“ в многонационалната Империя, която не позволява използването на майчин език не само при обучението. Както ще напише през 1943 г. М. Хаджийски, „Руските правителства, независимо какви бяха, винаги имаха един стремеж – да ни порусят“ (Хаджийски 1994: 238). Освен езика, чиято употреба е санкционирана и в публичното общуване, в Таврия биват забранени българските народни музикални инструменти и традиционните празници „под предлог, че те били езически“. „След преселването си [...] таврийските българи живели в пълна безкнижовност. Само скътаните църковни книги им напомняли за писменото българско слово, с което предците им дарили, вси славяне“². Провокирано от „развиващите се явления в обществения живот на Руската империя“, през 1906 г. това довежда до основаването по инициатива на „изявилия се със заслугите си към българщината“ гимназиален учител Атанас Върбански на Таен български комитет в „столицата“ на таврийските българи с. Преслав, днес в Запорожка област².

Атанас Върбански е представител на трудно раждащата се таврийска българска интелигенция. 50 години след преселването той успява да издаде първата и за десетилетия единствена книга на български език в Северното Приазовие. Това е фолклорният сборник „Песните на бердянските българи“, отпечатан в гр. Ногайск през 1910 г. Книгата съдържа освен 556 народни песни и 17 откъса от песни, също и 30 други творби, обособени в отдел „Притурка“. В Притурката са включени стихотворения на съставителя и на български възрожденски и следосвобожденски писатели, попълнили фонда на песнопойките и превърнали се в шлагери. Сред подобрите песни са и много популярните и до днес в българските села в Украйна „Хубава си, моя горо“ (Л. Каравелов) и „Вдовица“ („Нощ е ужасна“, Ив. Вазов).

² Цитатите в този абзац, освен специално посочените, са по: (Калоянов 2005: 33-41).

„Благодарение на усилията на Атанас Върбански – пише още през 1911 г. Николай Державин³ – ние имаме първата книга на български език, напечатана след преселването на българите в Бердянски уезд на Таврическа губерния“⁴. (Державин 1911)⁴. „Тя имаше малък формат, ала бе дебеличка – свидетелства след 30 години друг таврийски българин. – Разпространяваше я сам авторът, който по жътва тръгна из тамошните села да я предлага срещу брашно, пари, сирене, сланина и дори вино. [...] малкото томче на учителя имаше двойко значение. То събуди обичта у тамошните българи към българската книга, към българското слово и същевременно наложи идеята, че докато нямаме връзка с България, можем тук в Таврия, да издаваме книги на роден език“ (Хаджийски 1942: 985–986).

Публикуването на различни по жанр художествени творби на български език от таврийски българи обаче става възможно едва след повече от две десетилетия, когато Приазовието вече е част от СССР. Въпреки „голготата“ (Митков 2016) на Гражданската война и двата периода на изкуствено предизвикан глад⁵, през първите 20-ина години от налагането на болшевишкия режим са „приети, широко разгласявани и формално спазвани [...] принципи на равноправие и самоопределение на народите и правото им да изучават и използват родния си език“ (Калоянов 2005: 73). След като още от 1917 г. са създавани периодични издания⁶, а по-късно и учебници на български (Болгари 2000: 45–57), от началото на 30-те години на ХХ в. се появяват прозаични, поетични и драматургични произведения на приазовски български автори. Съветската власт обаче не толерира изявата на българското национално съзнание и това се вижда при наблюдение над избора на герои и интерпретацията на конфликти в създадените творби. Те „са много повече съветски, отколкото български“, като

³ Ученият историк Николай С. Державин (1877–1953) е роден в с. Преслав и е отгледан от българско семейство. Повече от половин век поддържа контакти с български учени. Съветски академик, член и на БАН.

⁴ Цит. по: (Червенко 2009: 68). Сборникът „Песните на бердянските българи“ е издаден през 2002 г. от АИ „Марин Дринов“, София по идея на проф. Анчо Калоянов и с предговор от ст.н.с. II ст. Стоянка Бояджиева.

⁵ Гладът от 1921–1923 г., наричан Първия болшевишки глад, е резултат не само на разрухата от годините на Гражданската война, но и на „продоволствената диктатура“, упражнявана от новата власт; гладът от 1932–1933 г., известен като Големия глад, е следствие от извършената насилствена колективизация в таврийските села. Непосредствено след Втората световна война през 1946–1947 г. политическото ръководство на СССР организира Втория сталински гладомор. „По време на болшевишката власт таврийските българи, заедно с целия народ на Украйна, само за четвърт век три пъти изпитали върху себе си това бедствие“. За подробности: (Митков 2016: 49–101)

⁶ Най-продължително излизат илюстрираното детско сп. „Бъди готов!“ (1929–1938, Харков) и вестниците „Колективист“ (1930–1937, Харков) и „Колективно поле. Орган на Оргбюро и Оргкомитет на Запорожка обл.“ (1930–1939, Коларовка). Вж.: (Болгари в Україні 2000: 119–120).

етническият хронотоп е заменен с идеологически, а „социетарните отношения се позиционират много по-високо от фундаменталните родови връзки“ (Рацеева 2010: 114).

Не по-малко показателна е и съдбата на авторите, част от които загиват в периода на сталинските репресии, обвинени в български национализъм. Както пише по този повод един от таврийските поети, „след войната и след гибелта в сталинските гулаци най-талантливите български младежи вече не бяха сред нас. А нашата литературна българщина почти не дишаше“ (Съвременна 2006: 40). „Българската художествена литература в Таврия – разсъждава друг от тях – [...] бе допусната от съветското правителство по чисто политически съображения. То се крепеше още върху доста слаба почва и не можеше по онова време да предприеме поход и срещу националните малцинства в Русия, особено срещу тяхната култура. И предпочете да даде „пълна“ свобода, разбира се, в условията на режима, един маньовър, който изпървом никой не разбра“ (Хаджийски 1942: 987).

Между 1932 г. и 1940 г. приазовските българи публикуват два алманаха и двайсетина авторски книги (Грек 2003: 260–262). Повечето от творците са учили в единственото средно учебно заведение в българска Таврия – тригодишния Преславски педагогически техникум, функционираше между 1921 и 1936 г. Това са прозаистите Никола Фуклев (10.05.1905 – 04.11.1938⁷) и Мишо Хаджийски (27.11.1916 – 7.12.1944⁸), поетите Иван Гедиков (9.03.1912 – пролетта на 1938⁹), Дмитрий Марков (1913–1990) и др. Книгите им са отпечатани в Харков и Киев в двата филиала на Украинското държавно издателство за националните малцинства (Укрдържнацмениздат) (sic!), в което работят част от тях.

Важна роля за укрепването им като писатели изиграват някои от българските политически емигранти в СССР, попаднали там след Септемврийските събития в България от 1923 г. Те са езикови и литературни коректори на книгите на таврийци, а също редактори и автори в двете антологии на български, издадени през 1932 г. и 1934 г. и включващи и творби на местните разказвачи Георги Журжер (1910–1937), Иван Мавроди (1911–1981), Никола Фуклев и Александър Власов (1914–1989), на поетите Дмитрий Марков и Иван Гедиков, и статия на Анна Преславска (Анна Тодорова Главчева) (1909–1938), която прави единствен опит за литературна критика. Творците политемигранти са техни куратори, които не само ги учат как се пише проза или поезия, но и им посочват чрез произведенията си актуалните герои и колизии. Ако се съди по

⁷ Разстрелян по време на Големия терор. За смъртта му семейството научава през 1991 г.

⁸ Самоубива се в Берковица при опит да бъде повторно арестуван от Народната милиция.

⁹ Самоубива се в Одеса по неизяснени причини.

спомените на Мишо Хаджийски, най-съществена е ролята на Крум Кюлявков. „Съдбата го бе отнесла и него в чужбина – пише по-късно Хаджийски – и тоя скромнен, тих човек, там в далечната Таврия се показва като истински българин. [...] той се зае с нас, литературната младеж, и нему ние дължим своя ръст и успехи“ (Хаджийски 1942: 987–988).

Показателен е фактът, че споменатата статия на А. Преславска е посветена именно на поезията на К. Кюлявков (Първа ударна 1932: 143–156), а най-талантливият сред таврийските певци – Ив. Гедиков, през 1936 г. му посвещава първата си книга „Стихове“. Неговото влияние изпитват и поетите Иван Мавроди, Виктор Чеботаев (1918–1998), Никола Суфларски (1919 –) и др. (Сборник 2002). Непосредствено влияние на най-известната творба на К. Кюлявков – „следсептемврийската балада“ „Никодим“¹⁰, бихме могли да доловим в стихотворението на Ив. Мавроди „Алекса“. Близост между двете произведения, която можем да обясним с известно подражание, се чувства както в ритмиката, така и в образите на вихрения ездач, другарите му, вятъра, нощта, селата. Творбата на К. Кюлявков е построена върху драматичен баладичен сюжет, което провокира и значително по-големия обем. За разлика от нея, стихотворението на младия бесарабски поет е апотеоз на победа и слава. Въпреки опитите ми, не успях да науча нещо за творческата история на стихотворението. Впечатлението ми е, че липсва непосредствен повод за написването на „Алекса“ и това прави влиянието на К. Кюлявков още по-видимо.

Акцентирането върху ролята на българските политемигранти няма за цел само реконструкция на историята на таврийската литература. Това наставничество е определящо за нейния характер. Както можем да видим, книжовните прояви на бердянските българи преди 1917 г. се свеждат до един сборник с народни песни. От естетиката на народното творчество приазовската българска словесност директно попада в художествените рамки на соцреализма. За разлика от балканските български писатели, таврийци не познават свободата при интерпретация на герои и теми. Това ги прави доста крайни рупори на новопоявилите се идеи, които не се родят със заварените ценности на традиционната култура. С изключение на написаното от Мишо Хаджийски, творбите на останалите не подсказват съпротива срещу идеологическото и естетическо дисциплиниране, на което ги подлага новият и противоположен на филогенетическия им опит дискурс.

¹⁰ Творбата е провокирана от селски бунтове през септември 1923 г., организирани под натиска на Коминтерна за „установяване на работническо-селско правителство“ в България. След техния неуспех част от участниците, сред които и К. Кюлявков, са политически емигранти в СССР, където мнозина стават жертва на репресиите през 30-те години на XX в. Поемата е написана през 1929 г., отпечатана е отначало във в. „Коллективист“ (20 септ. 1930 г.), а през 1931 г. и в стихосбирката на К. Кюлявков „Размахнати секири“ (Харков, с предг. от Г. Бакалов) (Болгари в Україні 2000: 97).

През 1932 г. под редакцията на К. Кюлявков излиза „Първа ударна. Сборник (sic!)¹¹ на българските пролетарски писатели“¹². Същата година са отпечатани и първите две самостоятелни книги на Никола Фуклев. Сборникът му „В огъня на революцията“ има документален и мемоарен характер и съдържа „разкази на българи и други участници в събитията от 1917–1920 г.“ (Грек 2003: 261) Самостоятелно издаденият разказ „Вредители“ изобличава кулака Хаджи Митру и поп Методи, които успяват да оплетат в мрежите си вдовицата Тодорица¹³. Разслоеният в поредица от озаглавени части текст е построен върху стройна фабула. За завръзка на действието служи пожарът на колхозната пшенична нива, като неговото потушаване и разследване позволяват на автора както да въведе различни по възраст и манталитет герои, така и да изведе посланието „на кулака край, на черквата точка“ (Фуклев 1932: 9). Повествованието прославя победата на „масите“ над всеки вредител – бил той човек или природна сила.

След две години Н. Фуклев публикува романа си „На позлатената земя“, а през есента на 1937 г. е изключен от Съюза на писателите, арестуван и по-късно разстрелян. Освен излезлия през 1934 г. том, авторът е успял да депозира за издаване и втора част, която според М. Хаджийски е унищожена от съветските репресивни органи. „Откъслек“ от нея със заглавие „През месец април“ е отпечатан във в. „Колективист“ няколко месеца преди арестуването на писателя (Болгари 2000: 94). Елза Стоянова открива у дъщерята на Н. Фуклев ръкописа на цялата втора книга, наречена „Изход“. От него киевската българистка оповестява откъс с титул „Генко Лабутев“ (Стойанов 2002: 317–324). Според В. Калоянов Никола Фуклев е успял да напише и трета част, в която правят впечатление „болшевишките му идеи: Ленин, Сталин и хвалебните думи за колхозите и болшевиизма“¹⁴.

За разлика от останалите таврийски прозаисти, които пробват неукрепналите си пера в кратки разкази или очерци, още „Вредители“ показва умение за строеж на разгърнатата фабула. В следващата си тритомна творба 29-годишният Н. Фуклев създава сложно платно на живота в едно приазовско българско село от времето на преселението в Таврия до началните години на XX в.¹⁵, през периода на Чуждестранната интервенция¹⁶ и Гражданската война, до победата

¹¹ Вж.: В. Калоянов. Опитът за реформа на българския правопис. (Калоянов 2005: 97–104). Също: (Стойанов 2002: 204–239)

¹² Групата „Български пролетарски писатели в Украйна“ е основана през 1930 г. от поетите политемигранти К. Кюлявков, М. Марчевски и Т. Андреев.

¹³ Възможността да работя с текстовете на таврийските прозаисти дължа на кишиневската българистка доц. Елена Рацева, за което ѝ изказвам искрената си благодарност.

¹⁴ Писмо на В. Калоянов до мен от 23.04.2012 г.

¹⁵ Романът „На позлатената земя“, 1932 г.

¹⁶ Публикуваният от Е. Стоянова откъс „Генко Лабутев“.

на идеите на колективизацията¹⁷. Тази панорамност го отличава от останалите таврийски творци. Роден през 1905 г., най-възрастен от тях, той не само е слушал за преселението, но има лични впечатления от времето преди политическите промени и участва в ставалите до разстрела му събития.

Романът „На позлатената земя“ получава макар и бегла, но твърде противоречива оценка. Негов краен отрицател е В. Калоянов: „За талант и дума да не става [...] Нямам друго мнение“¹⁸. На противоположната позиция са не само синът на писателя Валентин Фуклев, но и авторът на едно от малкото изследвания върху таврийската проза Георги Николов. Малко пресилено В. Фуклев определя „На позлатената земя“ като „големия роман за българските земеделци-преселници в Русия“ (Фуклев 1996: 133). Отчитайки недостатъците на творбата, Г. Николов неслучайно нарича статията си „Творчество с молба за пощада“. Според него, „отърсен“ от „актуалните за времето“ „политически идеи“, „На позлатената земя“ е „безспорно [...] сполучлив битов роман [...]“ (Николов б.г.).

Всъщност Н. Фуклев се насочва не към описание на бита на българските преселници, а към представяне на социален конфликт, нарисуван с крайно сгъстени краски. Това прави повествованието лишено от дълбочина, а героите - схематични илюстрации на антагонистично поведение. Централен персонаж е Стефан Чорбаджията, за чиято първоначална характеристика авторът използва историята на баща му Хаджи Пею: „Хаджи Пею още преди да замине от Молдовата, бе заразен с един стремеж – без оглед на всичко да трупа пари“ „и да заживее като чорбаджия“ (Фуклев 1934: 5). Отначало става разбойник и „за няколко месеца успя да събере с насилия и заплашвания доста много турски алтънчета“ (пак там, 6). В нощта преди преселването убива в съня му баща си, „стария богаташ Хаджи Минко, селския бей, както го наричаха всички“ (пак там, 6) и ограбва златото, което държи под възглавницата си.

В рамките на сюжета характеристиката на Стефан е осъществена чрез напластяване на поредица от престъпления и жестокости – пребива до смърт съпругата си Милана, изнасилва слугинята Марина, издевателства над комшията Димитър и пр. Жертви на социалната експлоатация и постепенно стигащи до идеите на болшевиките са синът на Марина Васил Блузата, бащата на Милана Димо Цървуланов и още мнозина аргати и „дриплиовци“. Носители на болшевишките идеи са учителят Тодоров и работникът Ванко Говедаров. Първата книга завършва с вестта за „измена в самия дворец на императора“, която донася тревога на богатите и надежда за „селската беднота“.

Дарбата на разказвача Н. Фуклев в най-голяма степен се проявява в онези елементи на текста, които позволяват известна идеологическа свобода, напр. създаването на функционален пейзаж, подсказващ както качества на ге-

¹⁷ За това съдя по цитираното свидетелство на В. Калоянов. Вариант на интерпретация на темата можем да видим в по-ранния разказ „Вредители“.

¹⁸ Писмо на В. Калоянов до мен от 23.04.2012 г.

роите, така и разгръщане на фабулата. Макар че примерите са десетки, като илюстрация ще цитирам финала на романа: „В доближилата се талига седеше Ванко Говедаров – представителя на градския подполен болшевишки център. От север лъхна ветрец. Над снежния хоризонт се свиваше тъмно-син облак.– Ама и буря ще се разиграй!“ (Фуклев 1934: 214).

Преди появата на най-талантливия сред таврийските прозаисти Мишо Хаджийски, те са привлечани от сюжети, говорещи за социални конфликти, партизанска саможертва, вредителство или диверсия към новата държава. Тук могат да се привлекат текстове от почти всички писатели, но особено впечатляваща и като схематичност на героите, и като простота на решението на конфликта е новелата на Никола Шимов „През нощта“. Творбата разказва как Марийка с измама и без колебание отвежда при постовия своя някогашен любим, минал границата като диверсант: „месечината [...] освети три фигури на граничната линия – две усмихнати лица на младите съветски граждани и една прегърбена тъмна фигура на неканения „гост“.“ (Шимов 1937).

Две години след романа на Н. Фуклев „На позлатената земя“ се появява първата и оказала се поради ранната му смърт единствена книга „Стихове“ на най-талантливия сред приазовските български поети от 30-те години на ХХ в. Иван Гедиков. За него Мишо Хаджийски свидетелства: „Младият енергичен Иван Гедиков и в поезията връхлетя някак си шумно. Първата му книга [...] изненада всички с новотата, оная специфична новота, тъй характерна за цялото му творчество. Лириката му е страстна, необузdana“ (Хаджийски 1942: 989). Творбите му впечатляват със своя виртуозен език и ярка образност. Те искрят в цвят, песен и полет. Както е казано в една от творбите му, „в мене родните картини/ в светли образи живеят“ (Съвременна 2006: 23). В това безименно стихотворение селският живот е нарисуван като земен рай, а творбата плете възторжени дитирамби за „селяшкия“ бодър труд, за чистите полета, в които „тракторите сеят“, за „нови хора/ с нови мисли, интереси“ и пр. С подобен възторг е възпят и трудът в заводите, разкрепостяването на жената; разобличени са кулаците и вредителите.

Преливащите от патос стихотворения на Ив. Гедиков са свидетелство за версификаторския талант, с който той е бил надарен. Прочетени обаче през смразяващото решение да сложи сам край на живота си, тези бодри песни звучават като ужасяваща присъда над принуденото лицемерие.

Единственият таврийски автор, в чиито творби се долавя усилие да се заобиколят идеологическите предписания на соцреализма, е Мишо Хаджийски. В двата сборника, които отпечатва в Киев¹⁹ преди завръщането си в Пародината, той събира 10 разказа и една драма. Съобразяване с конюнктурата може да се разчете в избора на герои – представители на различни етноси, но илюстриращи единството в настроенията на родилия се нов съветски човек, независимо дали той се казва Гоша, Яшка, Йохан или Алим. Основното настроение

¹⁹ Разлив, 1938. Нощите край Лозоватка, 1940.

в разказите произтича от вярата, че независимо от личните нещастия, които могат да сполетят човека, в новия свят няма непреодолими препятствия: „[...] паралич [...] ето чина е болна от това. И всички казват, че вече няма да се излекува. [...] чичо Митрофан ще я изпрати в Москва. Там ще я излекуват. Там има голяма болница, [...]. И [...] има такъв доктор, много учен. Няма никъде в света по-учен от него. От каквато и болка да не бъде човек, той ще го излекува“.

Вероятно именно това е имал предвид неназован в спомена таврийски творец, чиято реплика е запомнил синът на Н. Фуклев: „Всички ние сме подлещи, пишем съвсем не това, което виждаме наоколо и за което мислим“ (Фуклев 1996: 134). Отчитайки натиска на епохата, нейните познавачи – бесарабските български историци Ив. Грек и Н. Червенков – напомнят, че „издателствата и редакциите многократно връщат произведенията им за преработка в идеологически план“ (Грек, Червенков 1993: 198). Силата на този натиск особено ясно изпъква при съпоставка между създаването от М. Хаджийски в съветска Украйна и в Царство България.

Когато по време на Втората световна война Таврия е окупирана от немските войски, Мишо Хаджийски стига до България. В резултат на усилията му около две хиляди таврийски българи се завръщат и биват оземлени в прародината²⁰ (Малешкова, Куртев 2016). В София писателят пристига през май 1942 г. и за две години успява да създаде Институт за опознаване на Таврия, в който привлича проф. Б. Йоцов, проф. Ст. Романски, младия П. Динеков и др. След установяването в България на комунистическа власт е репресиран и при опит да бъде повторно арестуван, слага край на живота си.

В София М. Хаджийски пише статии за таврийските българи във вестниците „Днес“, „Зора“, „Вечер“ и в списанията „Отец Паисий“ и „Просвета“. През 1943 г. в издателство „Хемус“ излиза сборникът с разкази „Пуста чужда чужбина“, посветен на Ангел Каралийчев²¹, а в издателство „Българско дело“ – книгата „Българи в Таврия“, която представя кратка история на таврийци, на техните училища, книжнина, бит и фолклор²².

Предан изследовател, посветил не едно проучване на отпечатаните от М. Хаджийски в Прародината разкази, е Е. Рацеева. Тя утвърждава, че таврийският прозаик е „единственият автор от диаспората в междувоенното време, чието творчество е българско не само заради езика. Съдържателно, творчест-

²⁰ Съдбата им след септември 1944 г. е трагична. По силата на ялтенските споразумения всички бивши съветски граждани, попаднали през войната в друга държава, принудително биват връщани в СССР. Подобно на кримските българи, таврийци са депортирани в Сибир и Средна Азия.

²¹ Второ издание с предговор от Ал. Миланов и животоописание на автора е направено през 1994 г. в София, ИК „Хр. Ботев“.

²² Второ издание е осъществено през 1992 г. в УИ „Св. св. Кирил и Методий“, В. Търново. В него може да се види молбата на таврийци „До Н. В. Царя на Българите Борис III“ за приемането им в Царството.

вото му гравитира повече към българската повествователна традиция, отколкото към рамките на съветските или руски литературни модели.“ (Рацеева 2004: 121–122) Сборникът „Пуста чужда чужбина“ е посветен на А. Каралийчев, но Е. Рацеева вижда в разказите „удивително хармонично съчетание на няколко традиции, които иначе в българската литература се противопоставят една на друга“ (Пак там, 129). Според нея това са традициите на Л. Каравелов, Ив. Вазов, Елин Пелин и на битоописателите от 90-те години на XIX в.

Последният български автор, роден в Таврия, на когото ще се спра, е поетът Владимир Калоянов. Досега той е издал една стихосбирка („Капки от корена“, 1991, Кишинев), дисертацията си „Българите в Таврия 1860–1939 г.“ и книжки за деца. Въпреки еднократното вписване в историята на българската поезия, името му с основание е нареждано сред онези осмина поети, които са се наложили като класически канон на поезията в поредния епизод от историята на българската преселническа литература, започнал през 1967 г.²³

В. Калоянов създава поетичен свят, където дори в традиционно колективните теми звучат личностни преживявания, а съприкосновението със стиховете му се превръща в среща със забравената душа на думите. Неговата поезия споделя непостижимото удоволствие да си част от вечната хармония на природата, от неуловимото докосване на сенките и на разтапящите се в паяжината на есента звуци. И макар че тази поезия създава чувството за отсъствие на другия човек и в нея често се появява думата самота, това е омиротворената самота на съзерцаващия, който може да изрече за себе си „Чрез любовта аз съм свързан със целия свят“.

В заключение ще подчертая казаното в началото на този текст, че книжовните прояви на приазовските българи произтичат не от вътрешно естетическо движение. Те са поредица от несвързани помежду си епизоди, които стават възможни благодарение на промени в общата политическа ситуация. Както отбелязва Е. Рацеева, тези „няколко вълни [...] са се вдигали високо и после неминуемо са заглъхвали по различни причини, но общият знаменател [...] бе [...] конфликт с държавата, която допуска само определено ниво на друго етническо самосъзнание в своите граници“ (Рацеева 2014). Това е причината за изгряването и бързото прегаряне на плеядата таврийски автори през 30-те години на XX в. На политическото решение на български да се печата само в Кишинев се дължи и фактът, че стихосбирката на В. Калоянов не е издадена в родната му Таврия. Що се отнася до единствената българска книга („Песни на бердянските българи“), подготвена от наш преселник в Северното Приазовие по времето, когато то е част от Руската империя, нейната поява е илюстрация на ограничените възможности за интелектуален труд, при които са поставени потомците на беженарите. Всички тези обстоятелства определят и спецификата на таврийската българска литература, която – въпреки безспорните прояви

²³ Лозанов, П. Спомен за земята и Балкана. (Цялата болка 1996: 3).

на дарба, в значителната си част се оказва илюстрация на обстоятелства, а не на творчески потенциал.

ЛИТЕРАТУРА // BIBLIOGRAPHY

- Болгари 2000:** *Болгари в Україні*. Науково-допоміжний бібліографічний показчик 1917–1941. Київ: Книжкова палата України. [**Bolgari 2000:** *Bolgari v Ukraini*. Naukovo-dopomizhniy bibliografichniy pokazhchik 1917–1941. Kiiv: Knizhkova palata Ukraini.] Online: http://www.ukrbook.net/litopys/R_B/Bolgary_v_Ukrayini_1917_1941.pdf (15.09.2020).
- Грек 2003:** *Грек, И. и др.* Болгары Молдовы и Украины: вторая половина XVIII в. – 1995 г. Библиографический указатель литературы. Кишинев: S.Ş.B. [**Grek 2003:** *Grek, I. i dr.* Bolgary Moldovy i Ukrainy: vtoraja polovina XVIII v. – 1995 g. Bibliograficheskij ukazatel' literatury. Kishinev: S.Ş.B.].
- Грек, Червенков 1993:** *Грек, Ив., Н. Червенков.* Българите от Украйна и Молдова. Минало и настояще. София: ИК „Христо Ботев“. [**Grek, Chervenkov 1993:** *Grek, Iv., N. Chervenkov.* Balgarite ot Ukrayna i Moldova. Minalo i nastoyashte. Sofiya: IK „Hristo Botev“].
- Греков 1990:** *Греков, М.* Как ние освобождавахме България. Т. I. София: ОФ. [**Grekov 1990:** *Grekov, M.* Kak nие osvobozhdavahme Balgaria. T. I. Sofia: OF.].
- Державин 1911:** *Державин, Н.* Болгарские песнопойки. – Живая старина. (СПб), XXII, № 1, 1911, 145–152. [**Derzhavin 1911:** *Derzhavin, N.* Bolgarskie pesnopoiki. – Zhivaja starina. (SPb), XXII, № 1, 1911, 145–152].
- Калоянов 2005:** *Калоянов, В.* Българите в Таврия 1860–1939 година. София: Софттрейд. [**Kaloyanov 2005:** *Kaloyanov, V.* Balgarite v Tavriya 1860–1939 godina. Sofiya: Softtrejd].
- Малешкова, Куртев 2016:** *Малешкова, А., Н. Куртев.* Болката на паметта. Сливен: Обнова. [**Maleshkova, Kurtev 2016:** *Maleshkova, A., N. Kurtev.* Bolkata na pametta. Sliven: Obnova].
- Митков 2016:** *Митков, В.* Голготата на българите в Таврия. Анатомия на репресиите (1920-те–1940-те години на XX век). София: 7 лъча. [**Mitkov 2016:** *Mitkov, V.* Golgotata na balgarite v Tavria. Anatomiya na represiite (1920-te–1940-te godini na XX vek). Sofia: 7 lacha].
- Николов б.г.:** *Николов, Г.* Творчество с молба за пощада. [**Nikolov б.г.:** *Nikolov, G.* Tvorchestvo s molba za poshtada.] Online: <https://literaturesviate.com/?p=26753> (15.09.2020).
- Първа ударна 1932:** *Първа ударна.* Сборник на българските пролетарски писатели. Под ред. на К. Кюлявков. Харьков: Гарт. [**Parva udarna 1932:** *Parva udarna.* Zbornik na balgarskite proletarski pisатели. Pod red. na K. Kyulyavkov. Harkov: Gart.].
- Рацеева 2004:** *Рацеева, Е.* Писателят Мишо Хаджийски. – В: Българите в Северното Причерноморие. Том VIII. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. [**Ratseeva 2004:** *Ratseeva, E.* Pisatelyat Misho Hadzhiyski. – V: Balgarite v Severnoto Prichernomorie. Tom VIII. V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“].

- Рацеева 2010:** *Рацеева, Е.* Проблема сохранения и развития этнической идентичности подрастающего поколения болгар Республики Молдова на современном этапе. Диссертация. Кишинев. [**Raceeva 2010:** *Raceeva, E.* Problema sohraneniya i razvitija jetnicheskoj identichnosti podrastajushhego pokolenija bolgar Respubliki Moldova na sovremennom jetape. Dissertacija. Kishinev].
- Рацеева 2014:** *Рацеева, Е.* Надеждните подстъпи към съвременната българска поезия от Бесарабия и Таврия. [**Ratseeva 2014:** *Ratseeva, E.* Nadezhdnite podstapi kam savremennata balgarska poeziya ot Besarabia i Tavria.] Online: <https://liternet.bg/publish24/e-raceeva/nalbantova-besarabia.htm> (15.09.2020).
- Сборник 2002:** *Сборник* на българската бесарабска поезия (XIX–XX в.). Съст. и ред. Н. Стоянов. Одеса: Маяк. [**Sbornik 2002:** *Sbornik* na balgarskata besarabska poeziya (XIX–XX v.). Sast. i red. N. Stoyanov. Odesa: Mayak].
- Стоянов 2002:** *Стоянов, I. и др.* Мова болгар Украіни. Одеса: Optimum. [**Stoyanov 2002:** *Stoyanov, I. i dr.* Mova bolgar Ukraіni. Odesa: Optimum].
- Съвременна 2006:** *Съвременна* българска поезия от Бесарабия и Таврия. Антология. Критически текстове. Съст. Е. Налбантова. Одеса: Друк. [**Savremenna 2006:** *Savremenna* balgarska poeziya ot Besarabiya i Tavria. Antologia. Kriticheski tekstove. Sast. E. Nalbantova. Odesa: Druk].
- Фуклев 1996:** *Фуклев, В.* Кръговрат. – Летописи (София), № 7–8. [**Fuklev 1996:** *Fuklev, V.* Kragovrat. – Letopisi (Sofia), № 7–8].
- Фуклев 1932:** *Фуклев Н.* Вредители. Харьков; Киев: б.и. [**Fuklev 1932:** *Fuklev N.* Vrediteli. Harkov; Kiev: b.i.].
- Фуклев 1934:** *Фуклев Н.* На позлатената земя. Роман. Кн. 1. Харьков; Киев: Укрдържнацмениздат. [**Fuklev 1934:** *Fuklev N.* Na pozlatenata zemya. Roman. Kn. 1. Harkov; Kiev: Ukrdarzhnatsmenizdat].
- Хаджийски 1942:** *Хаджийски, М.* Българската литература в Таврия. – Просвета (София), 1942, № 8–10. [**Hadzhiyski 1942:** *Hadzhiyski, M.* Balgarskata literatura v Tavriya. – Prosveta (Sofia), 1942, № 8–10].
- Хаджийски 1994:** *Хаджийски, М.* Пуста чужда чужбина. Новели, разкази и очерци. София: ИК „Христо Ботев“. Hadzhiyski 1994: Hadzhiyski, M. Pusta chuzhda chuzhbina. Noveli, razkazi i ochertsі. Sofiya: IK „Hristo Botev“].
- Цялата болка 1996:** *Цялата болка* на Бесарабия. Стихове. Съст. и предг. Петър Лозанов. Сливен: Жажда. [**Tsyalata bolka 1996:** *Tsyalata bolka* na Besarabia. Stihove. Sast. i predg. Petar Lozanov. Sliven: Zhazhda.].
- Червенко 2009:** *Червенко, О. Б.* История исследований болгарского фольклора Приазовья. // Совещания-семинара преподавателей болгарского языка, болгарской литературы и культуры. Москва: Б.и., 67–75. [**Chervenko 2009:** *Chervenko, O. B.* Istorija issledovaniy bolgarskogo fol'klora Priazov'ya. // Soveshhanija-seminara prepodavatelej bolgarskogo jazyka, bolgarskoj literatury i kul'tury. Moskva: B.i., 67–75.] Online: <http://www.philol.msu.ru/~slavphil/books/bulgarian2009.pdf> (15.09.2020).
- Шимов 1937:** *Шимов, Н.* През нощта. – Колективист (Харков), XIII, № 108. [**Shimov 1937:** *Shimov, N.* Prez noshtta. – Kolektivist (Harkov), XIII, № 108.] Online: <https://literaturoensviat.com/?p=14653> (15.09.2020).